IJRSSIS, Issue (VIII), Vol. I, Sep. 2021: 60-63
Reg. No. : MH-NGP/00011
Double-Blind Peer Reviewed Journal
OPEN ACCES
e-ISSN 2347 – 8268
Original Article
INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCHES IN SOCIAL SCIENCE AND INFORMATION STUDIES

कोरोना महामारी आणि साहित्य

प्रा.डॉ. धनंजय गभणे
ग्रंथपाल
समर्थ महाविद्यालय, लाखनी, त. लाखनी, जि. भंडारा
*Corresponding Author: dr_gabhane@rediffmail.com

Communicated :01.01.19	Revision :11.01.2020& 18.01.2020 Accepted :28.01.2020	Published: 30.01.2020

सारांश :—

जागतिक षैक्षणिक स्पर्धेच्या युगात आपल्या देषाचे स्थान टिकूनच राहावे नव्हे तर ते अव्वलस्थानी राहावे यासाठी देषातील षिक्षण संस्थाचे त्यातही उच्च षिक्षण देणाऱ्या संस्थाचे मुल्यांकन करण्यासाठी षासन धडपडत आहे. बहुतांष षैक्षणिक संस्था त्या मार्गाने आगेकूच करीत आहेत. परंतु आपला देष हा खेडयांचा देष म्हणून संबोधला जातो. उच्च षिक्षण देणाऱ्या संस्था ग्रामिण व दुर्गम भागातही कार्यरत आहेत. अषा भागातील षिक्षण संस्थांना बऱ्याच आव्हानांना तोंड दयावे लागते. त्याचबरोबर मुल्यांकन करायचे असेल तर या संस्थांना बरीच कसरतही होते. पारंपारिक षिक्षण देणारी व ग्रामिण भागातील महाविद्यालये अगदी विद्यार्थी प्रवेषापासून बरीच अडथळे पार करीत स्वतःचे अस्तित्व टिकावे म्हणून धडपडत आहेत. उच्च षिक्षण संस्थांना नॅकद्वारा मुल्यांकन करण्याची सक्ती केली आहे. षहरी भागातील महाविद्यालये त्या मानाने सर्वच बाबतीत बऱ्यापैकी अद्यावत असल्याने त्यांना अषा मुल्यांकनांना सामोरे जातांना फारषी अडचण जात नाही. परंतु ग्रामिण व दुर्गम भागातील षिक्षण संस्थांना बऱ्याच अडचणी भेडसावतात.

सदर प्रस्तुत संषोधन लेखात महाराश्ट्रातील ग्रामीण भागातील महाविद्यालयांचा नॅक मुल्यांकनाना प्रत्यक्ष जाणविणाऱ्या अडचणीचा परामर्ष घेण्यात आला आहे. यात महाराश्ट्रातील ग्रामीण भागातील महाविद्यालये, त्यातील उपलब्ध संसाधने, उपलब्ध निधी, मनुश्यबळ, विद्यार्थी व पालक यांचा सहभाग, व्यवस्थापनाची जबाबदारी व दृश्टीकोन, येणाऱ्या अडचणी व त्यासाठी षक्य ते उपाय यावर चर्चा यातून करण्यात आली आहे.

प्रस्तावना :

महाराश्ट्रात उच्च षिक्षण देणाऱ्या महाविद्यालयात व्यावसायिक व पारंपारिक असे मुख्यत्वे दोन भाग पडतात. व्यावसायिक षिक्षण देणाऱ्या संस्था म्हणजे अभियांत्रिकी, औशधीषास्त्र, मेडिकल इ. तर पारंपारिक षिक्षण देणारी म्हणजे कला, वाणिज्य व विज्ञान षाखा असलेली महाविद्यालये असे आपण ढोबळपणे म्हणू षकतो. यात मुख्यत्वे पारंपारिक षिक्षण देणारी महाविद्यालयांना प्रामुख्याने नॅक संस्था बंगलोर द्वारे मुल्यांकन करणे अनिवार्य आहे. यात नॅक ते मुल्यांकनाचे एकूण सात निकश लावलेले आहेत.

नॅक मुल्यांकनाची सध्याची पद्धती :—

या सातही निकशांवर वेगवेगळे गुण दिले असून पुन्हा प्रत्येक निकशाअंतर्गत काही उपनिकशही दिले आहेत. पण यात ग्रामिण व षहरी भागातील महाविद्यालयांसाठी वेगवेगळे निकश नाहीत. त्यामुळे ग्रामिण भागातील महाविद्यालयांना या निकशांची पूर्तता करतांना बऱ्यापैकी कसरत करावी लागते. अर्थात अगदी अलिकडच्या काळात बदललेल्या निकशातविद्यापीठाषी संलग्नित महाविद्यालयांना थोडा दिलासा मिळाला आहे. पण ग्रामिण भागातील महाविद्यलयांना हे निकश पूर्ण करतांना त्रास होतोच.

मुल्यांकनांच्या प्रक्रियेमध्ये नेमक्या कोणत्या अडचणींना ग्रामिण भागातील महाविद्यालयांना सामोरे जावे लागते ते आपण पाहू या, व नंतर त्यावर यषस्वीपणे मात करण्यासाठी काही उपाययोजना करता येतील यासंबंधी चर्चा करू या.

ग्रामीण वा दुर्गम भागातील महाविद्यालयांना येणाऱ्या अडचणी :—

- महाविद्यालयाची इमारत व अन्य संसाधने संबंधी समस्या
- अपूरा कर्मचारी वर्ग
- अपूरा निधी
- विद्यार्थी व पालक यांची उच्चषिक्षणाप्रती उदासिनता
- व्यवस्थापनाचा अल्पसा सहभाग

अ) भौतिक सुख सुविधा व इतर संसाधनाची कमतरता :—

ग्रामीण व दुर्गम भागातील विचार केला तर मुख्य प्रष्न आहे तेथील महाविद्यालयात उपलब्ध असलेल्या भौतिक सुख सुविधा. त्याचबरोबर अन्य संसाधने जसे संगणक, दुरध्वनी, इंटरनेट, याही संसाधनांची कमतरता या भागात भासते.

महाविद्यालय असलेल्या षाखा तेथील विद्यार्थी संख्या याचा विचार करून महाविद्यालयाची भौतिक सुविधा उपलब्ध असणे आवष्यक आहे. विविध षाखेसाठी आवष्यक असलेल्या प्रयोगषाळा, संगणक कक्ष, ग्रंथालय, व्यायामषाळा व क्रिडांगण, पिण्याचे षुद्ध पाणी, षौचालये, दिव्यांग विद्यार्थ्यांसाठी/कर्मचाऱ्यांसाठी लागणाऱ्या सोयी या बाबींचीही कमतरता या भागातील महाविद्यालयाना भेडसावते. याचबरोबर पुरेषा प्रमाणात संगणक, इंटरनेटची अखंड सेवा, त्यांची अडचण या भागात निर्माण होते. ग्रंथालयातील पुरेषा प्रमाणात ग्रंथाची संख्या नसते, बसायला पुरेषा प्रमाणात फर्निचर उपलब्ध नसते.

नॅकच्या मुल्यांकनातील 4 था निकशात एकूण 100 गुण दिले आहे. त्यात भौतिक सुविधेसाठी 30 गुण, ग्रंथालयासाठी 20 गुण, माहिती तंत्रज्ञान सुविधेसाठी 30 गुण, आहेत जर महाविद्यालयीन स्तरातील सुविधांची निगा राखण्यासाठी 20 गुण, अषी विभागणी केली आहे. या निकशांतील चारही उपनिकशामधील गुण प्राप्त करण्यासाठी ग्रामीण व दुर्गम भागातील महाविद्यालय तितके सोपेही नाही. भौतिक सुखसुविधेत महाविद्यालयाची स्वतंत्र इमारत, प्रयोगषाळा, व्यायामषाळा, क्रिडांगण, पुरेषा वर्गखोल्या, त्यातील फर्निचर, ग्रंथालय व त्यातील फर्निचर, पिण्याचे षुद्ध पाणी, पुरेषा प्रमाणात षौचालये इ. अपेक्षीत आहेत. दुसऱ्या उपनिकशात ग्रंथालयातील संसाधने, त्यांचा वापर, वाचनसंख्या, ग्रंथालयाची सेवा व सुविधा, संगणकीकरण इ. बाबी अपेक्षीत आहेत. तिसऱ्या उपनिकशात माहिती तंत्रज्ञानासंबंधीत संसाधनात, संगणकाची संख्या, इंटरनेटची उपलब्धतता त्यांचा वापर याबाबी अपेक्षित आहेत. तसेच चौथ्या उपनिकशात महाविद्यालयातील भौतिक व अन्य संसाधनाची निगा राखण्यासाठी केलेल्या उपाययोजनासाठी गुण दिले आहेत. यासाठी काय केले जाते त्यासाठी निधी किती वापरला जातो याचा उल्लेख आहे.

2) अपूरा कर्मचारी वर्ग :–

अपूरा कर्मचारी वर्ग ही समस्या फक्त महाविद्यालयापुरताच मर्यादित नसून हा प्रष्न जवळपास सर्वच कार्यालयात भेडसावतो. महाविद्यालयातील षैक्षणिक व प्रषासकीय कार्य पार पाडतांना पुरेसा कर्मचारी वर्ग उपलब्ध नसेल तर दैनंदिन कामात बराच अडथळा निर्माण होतो. षासनाकडून वेळोवेळी प्राप्त सुचनांचे वेळेच्या मर्यादेत पालन करतांना महाविद्यालयाच्या यंत्रणेवर बराच ताण पडतो. षहरी भागातही हा प्रष्न जरी असला तरी हया भागातील महाविद्यालये निधी उपलब्धतेमुळे बाहेरील व्यक्तिची निर्धारित मानधनावर तात्पुरती नियुक्ती करून आपली गरज भागवू षकतात. परंतु ग्रामिण भागातील महाविद्यालयांकडे असलेली निधीची कमतरता व त्या अनुशंगाने उद्भवणाऱ्या अडचणीमुळे पर्यायी कर्मचारी नेमू षकत नाही. दैनंदिन कामकाजात यामुळे अडथळा निर्माण होतो. नॅक मुल्यांकनाची प्रक्रिया ही निरंतर चालणारी आहे. त्यामुळे अतिरिक्त ताणामुळे या प्रक्रियेतही बरेच अडथळे निर्माण होते.

3) निधीची उपलब्धता :–

कोणत्याही विशयासाठी पुरसा निधी नसेल तर प्रगतीची षिखरे गाठता येत नाही. महाविद्यालये सक्षमपणे चालविण्यासाठी व त्यांचा विकास साधण्यासाठी पुरेसा निधी उपलब्ध असणे आवष्यक आहे. परंतु सध्याच्या काळात बहुतांष महाविद्यालयांची परिस्थिती याबाबतीत गंभीरच आहे. त्यातही ग्रामीण भागातील महाविद्यालयासमोर निधीचा प्रष्न त्यांना भेडसावत असतो. षासनाकडून मिळणारे अनुदान (वेतनेत्तर) जवळपास बंदच झाले आहे. अषा परिस्थितीत नॅकच्या प्रक्रियेकरिता लागणारा खर्च करण्यासाठी महाविद्यालयासमोर अडचण निर्माण होते. नॅकचे मुल्यांकन ही निरंतर चालणारी प्रक्रिया असल्यामुळे महाविद्यालयांना सतत सजग व अद्यावत राहणे गरतेचे आहे. दर पाच वर्शानी होणाऱ्या मुल्यांकनासाठी खर्च करावा लागतो. त्यामुळे या भागातील महाविद्यालयांना समस्यांना तोंड दयावे लागते.

3) विद्यार्थी व पालक यांची उदासिनता :–

सामान्यपणे ग्रामिण भागातील विद्यार्थी व पालक दहावी व बारावी पर्यंतच्या षिक्षणासाठी बरेच जागरूक असतात. परंतु त्यानंतरच्या उच्च षिक्षणासाठी (विषेशकरून पारंपारिक षिक्षणाप्रती जसे बी.ए., बी.कॉम, बी.एससी. इ.) ते उदासिन असल्याचे आढळून येते. महाविद्यालयातील विविध कार्यक्रमास विद्यार्थी अनुत्सुक असतात. पालक सभेला उपस्थिती संख्या नगण्य असते. विद्यार्थ्यांचे वर्गातील उपस्थिती चिंताजनकच आहे. नॅक मुल्यांकनाच्या प्रक्रियेत ‘;. ‟जनकमदज ‟जपेबिजपवद ‟नतअमलद्ध याला एकूण 60 गुण दिले आहेत. याचाच अर्थ नॅक विद्यार्थ्यांचा सहभाग अपेक्षित आहे. विद्यार्थ्यांच्या चिंताजनक उपस्थितीमुळे महाविद्यालयाला या प्रक्रियेतसुद्धा अडचणी येतात. ग्रामिण विद्यार्थ्यांजवळ स्मार्ट मोबाईल नसल्यामुळे माहितीची देवाणघेवाण करणे कठीण जाते. सध्याच्या कोरोनाकाळात यामुळे अध्ययन–अध्यापन प्रक्रियेत ग्रामिण भागातील षिक्षकांना बऱ्याच समस्यांना सामोरे यावे लागले हे सर्वश्रुत आहे. आर्थिक परिस्थितीमुळे पालक आपल्या

पाल्यांना अषा सुविधा उपलब्ध करून देवू षकत नाही हे तितकेच खरे आहे.

4) व्यवस्थापनाचा सहभाग :–

महाविद्यालयाचे नियंत्रण करण्यासाठी असलेल्या व्यवस्थापनाची भूमिका फारच महत्वाची आहे. नॅक मुल्यांकनाच्या निकशामध्ये सहावा निकश हा व्यवस्थापनाचा आहे. त्यावर एकूण 100 गुण दिलेले आहेत. यातील उपनिकशांमध्ये संस्थेचे ध्येय व नेतृत्व यावर 10 गुण, धोरणे व त्याची अंमलबजावणी यावर 10 गुण, प्राध्यापक क्षमता संबंधी ध्येय धोरणासाठी 30 गुण वित्तीय व्यवस्थापनासाठी 20 गुण तर अंतर्गत गुणवत्ता हमी प्रणाली 30 गुण अषी विभागणी आहे. यामध्ये संस्थेच्या एकूणच ध्येय धोरणासंबंधी असलेला सकारात्मक विचार यावर बरेच काही अवलंबून असते. महाविद्यालयाचा सर्वांगीण दृश्टया विकास होण्यासाठी त्यासाठी निष्चित स्वरूपात असलेली धोरणे व त्याची प्रमाणिकपणे करावयाची अंमलबजावणी यामुळे ते महाविद्यालय प्रगतीपथावर मार्गक्रमण करते. ग्रामीण भागातील महाविद्यालये यांना चालविणाऱ्या संस्था सक्षमपणे व खंबीरतेने बदलत्या षैक्षणिक वातावरणानुसार आव्हान पेलविणाच्या मानसिकतेत जर असली तरच नॅक मुल्यांकनासारख्या प्रक्रिया यषस्वीपणे साकारल्या जावू षकतात. परंतु याबाबतीत दिसणारे चित्र तितकेच समाधानकारक नाही.

उपाय :

वरील मुद्यावर चर्चा केल्यानंतर खालीलप्रमाणे काही उपाययोजना केल्यास महाविद्यालयाच्या नॅक मुल्यांकनाच्या प्रक्रियेत सुलभता येण्यास हरकत नाही.

1. इमारत व अन्य आवष्यक संसाधनाची कमतरता कमी करण्यासाठी महाविद्यालय प्रषासन तसेच व्यवस्थापनाने षासकीय स्तरावर उपलब्ध (उदा. युजीसी द्वारा) असलेल्या विविध योजना अंतर्गत काही लाभ मिळू षकत असल्यास त्यासाठी प्रयत्न करावा. माजी विद्यार्थ्यांषी संपर्क साधून त्यांच्यातर्फे षक्य असल्यास देणगी स्वरूपात काही संसाधने उदा. संगणक, पॉवर बॅंकअप, सौर उर्जेची उपकरणे इ. मिळविण्याचा प्रयत्न करावा. त्याचप्रमाणे पालक संस्थेने यात पुढाकार घेवून वर्गखोल्या, प्रयोगषाळा, ग्रंथालये, क्रिडांगण अषा मुलभूत सोई उपलब्ध करून दयाव्यात.

2. अपूरा कर्मचारी वर्ग – सध्या ही समस्या फक्त ग्रामिण भागात नाही तर षहरी भागातील महाविद्यालयांना भेडसावते. यावर उपाय म्हणून महाविद्यालयाने माजी विद्यार्थ्यांना किंवा षिकावू उमेदवार म्हणून कार्यालय, प्रयोगषाळा, ग्रंथालय या विभागात विद्यावेतन ¨;जपचमदकद्ध या तत्तवावर नेमणूक करावी. ते षक्य नसेल तर काम षिकणाऱ्या अटीवर तात्पूरती नेमणूक करावी. यामुळे दोघांचाही फायदा होवू षकतो आणि प्रषासन सुकर होवू षकते.

3. विद्यार्थी व पालक यांची उदासिनता – एकंदरीत सध्याच्या परिस्थितीत आणि विषेशत या कोरोनाकाळात या दोन्ही घटकांची मानसिकता फारच वेगळी दिसून येत आहे. हळूहळू त्यात बदल होईलच. परंतु सर्वकाल हे राहू नये म्हणून महाविद्यालयातर्फे विविध समाजउपयोगी कार्यक्रमाचे आयोजन सातत्याने करावे. षिक्षकांनी फक्त अध्ययनापुरते मर्यादित न राहता समाजापर्यंत जाणे आवष्यक आहे. यासाठी गृहभेटी, विद्यार्थी प्रत्यक्ष संबंध, पालक व अभियान, दत्तकग्राम, पालकसंपर्क अभियान यासारखे उपक्रम राबवावेत यामुळे मरगळ झाकली जाईल आणि उदासिनता कमी होईल.

4. व्यवस्थापनाचा सहभाग – महाविद्यालय ज्या संस्थेतर्फे चालविले जाते त्या व्यवस्थापनेचा सहभाग सुद्धा नॅक मुल्यांकन प्रक्रियेत तितकाच महत्वाचा आहे. महाविद्यालयात कार्य करणारे षिक्षक, कर्मचारी, विद्यार्थी पालक संस्था यात समन्वय असला पाहिजे. यात प्राचार्य हा अतिषय महत्वाचा दुवा आहे. स्पर्धेच्या जगात जो करेल तो टिकेल अर्थात च्नइसपी वा िच्मतपी या तत्वावर काम करावे लागते. पालक संस्थेचे एक वा अनेक महाविद्यालये असतील तरी तितक्याच समान नात्याने प्रत्येक महाविद्यालयाच्या सर्वांगिण विकासासाठी व्यवस्थापनेची भूमिका अत्यंत महत्वाची आहे. यासाठी प्राचार्यांनी पालक संस्थेच्या पदाधिकाऱ्यांचे वेळोवेळी सहकार्य मिळविण्यासाठी प्रयत्न केले पाहिजेत. मुल्यांकनाचे फायदे पटवून दिले पाहिजेत.

निश्कर्श :–

वरील सर्व बाबींच्या सूक्ष्मपणे विचार केला तर असे दिसून येते की, ग्रामिण भागात व डोंगराळ दुर्गम भागातील महाविद्यालयांना नॅक मुल्यांकनाच्या प्रक्रियेमध्ये विविध अडचणींना सामोरे जावे लागते त्यातील प्रमुख अडचणीचा परामर्ष उपरोक्त लेखात घेतलेला आहे. त्याचबरोबर सुद्धा अडचणीसाठी काही उपाययोजनाही सुचविलेल्या आहेत. त्यानुसार येणाऱ्या अडचणीवर मात करून महाविद्यालयाचे नॅक मुल्यांकन होण्यास मार्ग सुलभ होवू षकतो.

संदर्भ–

• नॅक मॅन्युअल 2020.

IJRSSIS, Issue (VIII), Vol. I, Sep. 2021: 60-63
A Double-Blind Peer Reviewed Journal
e-ISSN 2347 – 8268
Original Article

तक्ता क्र. 1

अ.क्र.	घटक	संलग्लित महाविद्यालयासाठी गुणांकन	
		पदवी महाविद्यालये	पदव्युत्तर महाविद्यालये
1	मुलभूत सोयी ;चैलेपबंसद्ध	30	30
2	ग्रंथालय	20	20
3	माहिती तंत्रज्ञान	30	30
4	परिसर व्यवस्थापन	20	20
	एकूण	**100**	**100**

Criteria - VI

नेतृत्व आणि व्यवस्थापन

तक्ता क्र. 2

अ.क्र.	घटक	संलग्लित महाविद्यालयातील गुणांकण	
		पदवी महाविद्यालये	पदव्युत्तर महाविद्यालये
1	संस्थेचे ध्येय आणि नेतृत्व Institution vision and leadership	10	10
2	धोरणात्मक विकास आणि उपयोजन Strategies development & Deployment	10	10
3	शिक्षक सबलीकरणाचे धोरण Facults empowerment strategies	30	30
4	आर्थिक व्यवस्थापन आणि संसाधने एकत्रीकरण Financial management and resource mobilization	20	20
5	अंतर्गत गुणवत्ता हमी प्रणाली Internal quality Assurance system	30	30
	एकूण	**100**	**100**